

Västra Broby kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karakteristik och bedömning

KARL JOHAN KEMBER, 2016-11-21

jais
arkitekter

—

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Västra Broby kyrka

Björnekulla-Västra Broby församling, Åsbo kontrakt, Lunds stift
Västra Broby socken, Broby 18:1, Åstorps kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Västra Broby ligger i västra delen av Åstorps kommun på en svag höjdplata vid Kölebäcken. I kommunen har påträffats några få stenåldersboplatser, som vittnar om hur de växt- och djurrika våtmarkerna beboddes under denna tid av jägar- och fiskarfamiljer. Äldsta belägg för namnet Broby är enligt Dialekt- och ortsnamnsarkivet från 1351. Byn var ännu i början på 1800-talet som en isolerad ö i ett slybevuxet landskap. Då bestod kyrkbyn av några få gårdar, som till stor del var samlade längs vägen sydöst om kyrkan. Runt byn låg svårödlade sumpskogar; inte förrän vid slutet av seklet då redskapen förbättrats kunde byborna bruka jorden effektivt. Många gårdar var kronohemman, men en viss andel var utsockne frälse under godsens Vrams Gunnarstorp norr om Bjuv, Spannarp söder om Ängelholm eller Rosendal nära Helsingborg.

Industrialiseringen under 1800-talets andra hälft innebar att fabriker, hantverk och handel drogs till Åstorp, som utvecklades till en central järnvägsknut. 1907 öppnade stenkolsschaktet vid Nyvång, som ligger norr om kyrkbyn, och ett nytt samhälle växte fram i anslutning till gruvan. Nyvång, idag riksintresse för kulturmiljövården, planerades efter den engelska trädgårdsstadens ideal och fick både skola, kapell och affärer. Som en följd av brytningen uppstod sättningar i marken och gölar bildades i de nedsjunkna områdena. Höganäsbolaget som

drev gruvan tvingades betala skadestånd för skördeskadorna som drabbade Västra Brobys bönder, och dränerade marken igen så sent som på 1950-talet.

[1]: Kyrkbyn med Nyvångs slagghög i bakgrunden

Västra Broby [1] har idag kvar karaktären av jordbruksby, med flertalet hus samlade i ett pärlband längs landsvägen sydöst om kyrkan. En större gård ligger mer isolerat i trädningen väster om kyrkotomten. I det norra blickfånget ligger Nyvångs slagghög, och öster om byn E4, som bryter skarpt mot det småskaliga landskapet. Norr om

kyrkan har kommunen föreslagit ett villaområde med ca 100 småhus. Bland husen i själva kyrkbyn märks ett gulmålat trähus, som fram tills 2011 hyste kyrkans församlingshem. Byggnaden har idag övergått i privat ägo.

Kyrkobyggnaden

Västra Broby har sannolikt haft kyrka sedan medeltiden. Den uppfördes kanske under inflytande av cisterciensermunkarna vid Herrevadskloster, som anses ha haft en viktig roll som kyrkobyggare då det kyrkliga livet började organiseras i socknar under 1100- och 1200-talen. Läget intill Kölebäcken med närhet till skogiga ängsmarker lär ha varit avgörande för kyrkans lokalisering; runt 15% av Skånes kyrkor ligger vid åar och/eller i dalgångar, och en betydande andel av dessa i landskapets nordvästra del. Det finns inga byggnadsrester kvar av den medeltida kyrkan, vad som hittills är känt inte ens som återvunnen sten i det nuvarande murverket, utan de synliga spåren av den romanska kyrkan är begränsade till några bevarade inventarier från denna tid. Dit hör kyrkans dopfunt, som dateras till tiden runt sekelskiftet 1100-1200.

Viss kunskap om den medeltida kyrkan fås genom att studera äldre källor, även om arkivmaterialet är begränsat. Enligt en redogörelse från 1830 saknade kyrkan torn och var långsmal, ca 6x27 m. Till kyrkan kan ha hört en sakristia; i arkivmaterialet finns en ritning till en sakristia, som vunnit gillande 1788. Kyrkan var, enligt ett syneutlåtande från 1807, ”låg och skum invändigt”. Som åtgärder föreslogs att fönstren förstörades och att valvet, sannolikt ett murat, ersattes av ett trävalv. Sådana var populära i början av 1800-talet då nyklassicismen slog igenom. Några år senare, 1835, tas beslut om att tillfoga ett torn till byggnaden, något som man pratat om sedan 1789 men inte förverkligat av ekonomiska skäl. Sammantaget pekar detta mot, att kyrkan utvecklats enligt ett vanligt mönster; en medeltida kyrka med små fönster och plant innertak, som efter några sekel förses med valv. Långhuset förlängs vid något tillfälle, och får så småningom ett torn sedan klockstapeln av trä förfallit. Det utformas i nyklassicistisk stil efter ritningar av Fredrik Wilhelm Scholander, vid tiden anställd vid Överintendentsämbetet, alldeles i början av hans sedermera framgångsrika arkitektkarriär.

Några decennier senare beslutar man att bygga en ny kyrka för den snabbt växande befolkningen. Under en prostvisitation 1877 bedöms kyrkan vara i mycket dåligt skick, vilket gör nybygget högprioriterat. Kyrkan anlitar den lokale byggmästaren J. Hallberg för att ta fram ritningar till en total ombyggnad av kyrkan. Bland Hallbergs flera jämförbara kyrkor märks bl.a. den i Höja, som också går i nygotisk stil och är rest samma år som den i Västra Broby. I någon källa nämns dock lundaarkitekten L. Wold som upphovsman. Ritningarna fastställs av Kungliga Majestätet och byggandet inleds 1880. Murarna till det korsformade kyrkorummet byggs av sten, som stagas av strävpelare i tegel, och taket täcks av plåt. Scholanders torn skonas och anpassas till övriga kyrkan

med ett listverk av rundbågsfriser och lisener. Ljudöppningarna i klockvåningen byggs om med spetsbågig profil. Två runda fönster sätts in i tornets första våning, däremot verkar fönstret i vapenhusets sydfasad som syns på Hallbergs ritningar inte ha blivit av. På fasadritningarna avslutas tornen med en spira, som senast i samband med ombyggnaden måste ersatt den ursprungliga lanterninhuv. Den nya kyrkan invigs 1882.

Reparationer görs 1897 och 1899, framför allt av plåttaket som omgående ställer till problem. Den första stora renoveringen görs 1906, då taket ånyo ses över och ett nytt golv läggs in. Det är oklart från vilket år det nuvarande golvet i kyrkorummet är.

1920-21 görs en ny stor restaurering, denna gång under ledning av domkyrkoarkitekt Theodor Wåhlin. Sakristian avskiljs från koret med en murad vägg och ytorna i korsarmarna avskiljs från kyrkorummet. Ena trappan till orgelläktaren tas bort och ersätts av ett panelklätt förråd. Ett pannrum grävs ut under norra korsarmen för en lågtrycksvärmeanläggning. Även flera inventarier förnyas; bänkarna och altarringen byts ut, altaruppsatsen byggs om och läktarbarriärerna förenklas genom att speglarnas gotiska näsor tas bort. All inredning målas i en pärlgrå färgton med detaljer i svart och guld.

1953 monteras innerfönster av järn med blyinfattade, färgade antikglas.

1959 ommålas hela interiören; samliga snickerier stryks med lackfärg, förgyllningar görs om och tak och väggar påbättras med kalkfärg. 1960 målas kyrkan utvändigt.

1990 görs en fasadrestaurering under ledning av Ponnert arkitekter. Taket renoveras och fasaderna målas med kc- färg. 1996 fortsätter man interiört. Kyrkorummets golv utanför bänkkvarteren läggs om med kalksten, väggarna vitmålas med syntetisk färg, flertalet dörrar målas gröna och snickerierna i gråa toner med röda accenter. Dagens färgsättning av kyrkorummet är till stor del ett resultat av denna renovering.

2005- 06 läggs yttertaken om i sin helhet med zinkplåt. Den befintliga täckningen var ett lappverk av galvaniserad järnplåt, som lär ha kompletterats vid minst tre tillfällen. Tornets skivor var större än övriga, och förskjutningen mellan plåtarna varierade både mellan- och inom takfallen. Plåtarna lagda med jämna tvärfalsar över korsarmar och kor var sannolikt äldst; plåten på långhuset och längs takfötterna yngst. Under en plåt på södra korsarmen fanns årtalet 1990, vilket vittnar om att takarbetena vid detta tillfälle blivit betydligt mer omfattande än vad som ursprungligen avsågs. Under plåten upptäcker man zinkbleck och svarta ränder i underbrädningen, vilket antyder att kyrkan någon gång varit täckt av smala våder av zinkplåt. I handlingarna från 1880 står att kyrkan skulle täckas med galvad plåt eller zink. Förzinkad plåt förekom från 1800- talets andra hälft, först till dekorationsarbeten, för att bli vanligare mot slutet av seklet då de industriella metoderna utvecklats. Det är således möjligt att renoveringen

2006 innebär en återgång till det ursprungliga täckningsmaterialet. Även taklaget ses över; vissa sparrar förstärks med bilat furuvirke och rötskadad panel byts ut. Till sist ersätts avvattningen i målad plåt med nya hängrännor och stuprör av zink.

2014 renoveras kyrkan utvändigt enligt en arbetsbeskrivning upprättad av Danewids Ingenjörbyrå AB. De putsade fasaderna, som någon gång efter 1990 bättringsmålats med silikat, putslagas, rengörs och ommålas i sin helhet med keim silikatfärg. Sockeln avfärgas i en mörkgrå, kimröksliknande färg, fönstren, portarna och solbänkarna i brunt efter att man tagit fram färgstegar som visat på olika äldre bruna nyanser. Strävpelarnas plåttäckningar målas i zinkgrått och tornluckorna byts ut mot nya lika bef.

Exteriör

Kyrkobyggnaden [2] i nygotisk stil består av ett enskeppigt långhus, ett något smalare, rakavslutat kor med en bakomliggande, polygonal utbyggnad med sakristia, och korsarmar i norr och söder. Till dessa delar, alla från 1882, ansluter ett kvadratisk västtorn från 1839. Under norra korsarmen finns sedan 1921 en teknikkällare.

Kyrkan står troligen på en kallmur av natursten. Kring hela byggnaden löper en mörkgrå skråkantad sockel. Fasaderna är murade i tegel och gråsten, som spritputsats och avfärgats med keimfärg. Detaljer, såsom listverk, omfattningar och blinderingar står slätputsade i kontrast till den grova putsytan. Längs tornets hörn finns lisener, som binds samman med en rundbågsfris längs spirans takfot. Ovanför rundbågarna finns en flersprångig gesims. Samma listverk återkommer längs långhuset och korsarmarna, medan rundbågsfrisen utelämnats på kor och sakristia. Murarna från 1882 stagas i hörnen och längs långhusväggarna av murade strävpelare avtäckta med gråmålad plåt.

Fönsteromfattningarna är, fränsett de till tornets två rosettfönster, spetsbågiga med tvåsprångiga smyggar. Ovanför varje öppning finns en dekorativ vulst, ett "ögonbryn", som följer omfattningen. Solbänkarna är avtäckta med brunmålad plåt. Ytterbågarna från 1880-82 är av brunmålat gjutjärn och indelade i ett rektangulärt spröjsverk. Alla bågar avslutas uppåt av samma masverk av spetsbågar med inskrivna fiskblåsemönster. De inre järnbågarna från 1953 är gjorda med blyinfattat antikglas i omväxlande klart, blått och gult. Ljudöppningarna, som finns i alla väderstreck, har samma omfattning som kyrkorummets fönster. Nischbotten är blinderad och vitputsad med två spetsbågiga, kopplade öppningar, i vilka sitter ljudluckor av brunmålad träpanel.

Kyrkan har fyra entréer, huvudingången genom tornet, sidoingångar i korsarmarna och prästingången till sakristian. Västportalen är utformad som en framskjuten portik krönt av ett ringkors. Porten, som består av en pardörr, en tvärpost prydd med tandsnitt och ett halvcirkulärt ovanljus med rosettspröjsning, sitter i en rundbågig, tvåsprångig nisch. Korsarmarnas portar sitter under varsin fönsteröppning, vars språng

dragits ner till mark som omfattning även till dörrarna. Tvärposten mellan fönster och dörr bärs av halvcirkulära konsoler. Dessa dörrar är klädd med brunmålad pärlspont och beslagna med bockhornsjärn. Sakristians portal är enklare med en synbart yngre, brunmålad panelad enkeldörr och ett putsat, spetsbågigt överstycke. Tornporten nås genom en handikappramp i betong och övriga dörrar via granittrappor.

Alla takytor, både sadeltaken över kyrkorummet och tornets åttkantiga spira, är sedan 2006 täckta med rheinzink, monterad i stående våder med halvt förskjutna hakfalsar. Plåten ligger på papp och är fäst med klammer. Även avvattningen är helt av zink.

[2]: Kyrkan från söder

Interiör

Genom ingången i tornet kommer man via ett vindfång in i kyrkan. Den inre dörren är en grönmålad pardörr med lunettformat ovanljus. Vapenhusets golv är belagt med schackrutiga keramiska plattor med en omgivande fris. De är sannolikt ursprungliga, möjligen återvunna. På äldre kort från 1900-talets början kan man se att även kyrkorummet haft denna typ av golvläggning. Väggar och tak är målade i vitt med modern färg. I sydvästra hörnet finns, bakom en murad och vitputsad vägg, en trappspindel till tornets övre våningar. I öppningen mot långhuset, som är hög och korgbågig, sitter en raktäckt pardörr med profilerade speglar i fransk indelning.

Kyrkorummet [3] täcks av spetsbågiga kryssvalv, tre i långhuset, ett i koret och varsitt ovan korsarmarnas läktare. Alla valv är av samma typ med firsidiga, släta ribbor som

vilas på tresprångiga pilastrar. Valv och väggar är avfärgade i vitt. Långhusets golv är belagt med blåstrade, ljusröda kvadratiska plattor av ölandskalksten från 1996. Den öppna bänkinredningen i två kvarter står på ett grått, upphöjt brädgolv. Den främsta delen av långhuset saknar bänkar; här finns en stor yta med plats för piano, dopfunt och predikstol, krubba m.m. Längst ned i långhuset finns, bakom väggar klädda med grå pärlspont, ett förråd och en trappa till orgelläktaren. Den vilas på avfasade pelare med imposter och undre kragband. Bjälkarna är synliga på läktarens undersida mellan fälten av vitmålade skivor. Ovansidans brädgolv är täckmålade i grått. Barriären är tät, byggd av ramverk med enkelt utformade speglar, målade i grått med röda kanter.

[3]: Långhuset mot koret

Koret skiljs från långhuset genom en spetsbågig triumfbåge. Kapitälerna till korvalvets pilastrar har dragits runt triumfbågen som valvanfang. Korgolvet är något upphöjt relativt långhuset och belagt med slipad kalksten. Bakom altaranordningen finns en gråmålad enkeldörr från 1921 in till sakristian.

Utrymmet under norra korsarmens läktare nås utifrån och avskiljs från kyrkorummet med en murad, vitputsad vägg. På södra sidan finns samma slags vägg med en pardörr, som leder till ett litet förvaringsrum med skåpsinredning i laminat. En trappa leder till södra läktaren, som är utformad på samma sätt som orgel- och norra sidoläktaren med på undersidan delvis synliga bjälkar och täta barriärer av fyllningstyp.

Tornets första- och andra våning har putsade väggar och ovanförliggande brädgolv

med bjälkar i två nivåer. Båda rummen används för förvaring av bl.a. ljuskronor, delar av en äldre orgelfasad och pipmaterial, spadar och motorer till ett urverk. I den nedre tornkammarens östfasad finns en blinderad nisch in mot kyrkorummet. På nästa plan står klockbocken i fur. En stege leder upp till ytterligare en golvnivå i spiran. Dess bjälklag är klätt med bräder på både under- och ovansidan.

Taklagen är av fur med undertak av brädpanel. Långhusets takstomme är uppbyggd av hanband och sparrar, resta på dubbla lejder och förstärkta med vertikala stödben. Takstommen är lagad, senast 2005-06, med skarvat och bilat virke. Lagningar och förstärkningar syns även i tornets taklag, som senast reparerades 1990.

Inredning och inventarier

Altaret [4] av blocktyp är murat av tegel med en krönskiva av kalksten. Det är tillverkat 1921 i samband med Theodor Wählin's renovering.

Altaruppsatsen [4], ritad 1921 av Theodor Wählin, är uppbyggd som en antik portal, målad i vitt med förgylld dekor, bl.a. tandsnitt. Portalinramningen har ett tympanon buret av kannelerade pilastrar med doriska kapitäl. Innanför dessa finns en tavla med förgylld text på svart botten, där ovanför *altartavlan* ”Kristus uppenbarar sig för Maria Magdalena”, målad 1918 av Almar Bech (1876-1950). Innan altaruppsatsen sattes in stod ett korskränk, prytt av rundbågiga arkader, bakom altaret.

Altarkorset [4], som står på altaret framför altaruppsatsen, är formgivet 1955 av Ralph Bergholtz (1908-1988), som också är känd för sina kyrkliga glasmålningar. Korset är täckt av mosaik i guld och rött med en central Kristusframställning. I tornet står ett äldre *altarkors*, hopfogat av tvärställda bräder, av okänd ålder.

Altarringen [4], formgiven 1921 av Theodor Wählin, är femsidig med knäfall klätt i ett rött tyg. Den öppna barriären, målad i grått med förgyllda detaljer, är utformad med svarvade balustrar som bär en profilerad, oklädd överliggare.

Dopfunten [5] av sandsten dateras till 1100-1200-talet, och är sannolikt samtida med den föregående medeltidskyrkan. Den cirkulära, svagt kupolformade foten står på en slags grundplatta, från vilken reser sig en rundbågsarkad med kraftiga pelare. Cuppan är närmst cylinderformad med hålkälad botten, och pryds av ornament i hög relief. Längst ned finns en bladranka, och ovanför dessa bilder av torn och bevingade änglar utrustade med nycklar och bokband. Det har föreslagits, med utgångspunkt i kyrkans läge och cuppan's bilder, att Mörarpsmästarens verkstad kan stå bakom dopfunten.

Predikstolen tillkom 1882 i samband med Hallbergs omdaning av kyrkan och har kvar

sin utformning sedan dess. Den har en gotisk stil med tät korg och trappbarriär, uppbyggda som ramverk med spetsbågiga speglar. Korgen står på en träpelare och avslutas uppåt av ett profilerat listverk. Predikstolen är målad i gråvitt med förgyllda listverk.

Bänkinredningen är ritad 1921 av Theodor Wåhlin och indelad i två öppna kvarter. Gavlarna är raka, uppbyggda av ramverk och indelade med två på varandra stående speglar, avslutade av en enkel överliggare. Samma formspråk återkommer i bänkarnas skärmar mot koret. På sitsarna, gjorda av bräder, ligger lösa dynor klädda med rött tyg. Bänkarna är målade i grått med rödmålade kanter kring speglarna. Innan Wåhlins renovering satt församlingen på gjutjärnsbänkar av "trädgårdsmodell"; en sådan finns bevarad och står framför den sydöstra bänkskärmen.

Orgeln är byggd 1967 av Mårtenssons orgelfabrik i Lund. Den har ersatt åtminstone två orglar; en från 1921, tillverkad av Olof Hammarberg i Göteborg, och en från 1821, inköpt 1887 från Strövelstorps kyrka. Visst äldre orgelmateriel förvaras idag i tornet. *Orgelfasaden* är från allra senast 1887 och ombyggd 1921 av Theodor Wåhlin. Den är arkitektoniskt uppbyggd med ett centralt, stort rundbågeformat pipfält flankerat av varsitt smalare pipfält. Mellan dessa finns kannelerade pilastrar. Uppsatsen avslutas av ett entablement, krönt med strålglass och prydd av bl.a. tandsnitt på kornischen.

Lillklockan är omgjuten 1718 av Lars Wetterholtz i Malmö, och har hängt i den medeltida kyrkan. Manteln pryds av en inskription och Karl XII:s namnchiffer. *Storklockan* är gjuten 1847 av F. Siepel och J.G. Liljendahl. Den är smyckad med bl.a. en psalmvers.

[4]: Altaranordning och altarring

[5]: Dopfont

Övrigt

Bakom predikstolen hänger ett timglas från 1793 med tre glas i en träställning. På Lunds Universitets Historiska Museum förvaras ett rökelsekar och ett emaljmalgt krucifix från Limoges, prytt med en bild av Kristus, som båda kommer från medeltidskyrkan i Västra Broby. Två foton av dessa föremål hänger i den nuvarande kyrkan.

Kyrkogården

Den äldsta delen av kyrkogården lär vara från medeltiden. Inte mycket är känt om kyrkogårdarnas utformning före 1800-talet, men de anses ha varit inhägnade, betade ängar, som även fungerade för profana ändamål. Gravarna var gräskullar med träkors eller liggande stenhällar för de bemedlade. Den äldsta kartan över Västra Broby är en geometrisk avmätning från 1725. Gårdarna ligger i små grupper längs landsvägen och kyrkan i norra delen av byn. Den nästan kvadratiske kyrkogården omgärdas av en mur med öppningar mot norr och söder. Kyrkogården behöll i stort sett denna utformning fram tills slutet av 1850-talet, då den utvidgades något västerut. 1866 planerades för ytterligare arbeten; kyrkogården skulle expanderas ytterligare, hörnen skulle rätas, en ny mur av gråsten uppföras, en hagtornshäck planteras och nya grindar införskaffas. Sedan den nya kyrkan rests 1882 krävdes vissa återställningsarbeten. Marken jämnades ut och grusgångar drogs. Runt denna tid gjordes gravplatserna om till grusgravar med inramning av buxbom, och i början av 1900-talet planterades en trädkrans.

År 1922 tar trädgårdsarkitekt G W Wahlberg fram förslag till en utvidgning i söder. Området ingärdas med en hagtornshäck, som redan fanns kring de äldre delarna, och får en klassicistisk utformning med fyra kvarter kring en central plats. Där tänkte man placera ett kapell, som aldrig kom att realiseras. Runt utvidgningen planteras lindar och inne i kvarteren omväxlande häckar, buskar och träd av olika slag. Gravarna utformas som buxbomskantade grusgravar. Nästa utvidgning görs i slutet på 1950-talet, då de äldsta delarna av kyrkogården förbinds med utvidgningen från 1922. Planen tas fram av domkyrkoarkitekten Eiler Graebe, och visar fyra häckomgärdade kvarter med rygghäckar mellan gravplatserna. Samtidigt planteras lindar längs huvudgångarna.

Den senaste utvidgningen görs 1988 efter ritningar framtagna av Mark- och trädgårdsberedning S E Patriksson AB. Utvidgningens kvarter får en organisk karaktär med böljande häckar i gräsytor. Längs landsvägen planteras olika sorters buskar, och ner mot Kölebäcken anläggs en lummig minneslund.

Beskrivning

Kyrkogårdens äldsta del

Denna del omgärdas av en kallmurad stödmur. Längs norra, västra och östra sidorna

finns en trädkrans av lind och en oxbärshäck, däremot finns bara ett fåtal träd i söder mot utvidgningen från 1955. Området är indelat i tre kvarter som flyter in i varandra utan avgränsning med häckar. Från kyrkans västra och södra ingångar löper gångar av sjöstensplattor mot den nya kyrkogården och gårdsplanen söder om kyrkan. Gravplatserna, som är omväxlande grus-, jord- och grästäckta, ligger i nordsydliga rader, delvis avgränsade av grusgångar. Runt hälften av gravarna är buxbomsinfattade, ett fåtal avgränsade med stenskanter eller smidda gjutjärnsstaket [6]. Övriga gravplatser saknas yttre avgränsning. Någon enstaka grav kommer från 1860- och 70-talen, övriga är från tiden efter 1882 då nya kyrkan restes. Stenarna från denna tid är mestadels stående och varierat utformade; de är formade som höga kolonner eller obelisker, har gotiskt spetsbågiga toppar eller pryds av porslinsmedaljonger eller jugendslingor.

Utvidgningen från 1922

Utvidgningen från 1922 [7] inramas på dess tre yttre sidor av en trädkrans av lind och en hagtornshäck. Området har en symmetrisk uppbyggnad med fyra kvarter, avdelade av breda grusgångar. I korsmitten finns en rund, häckinramad plats med en rosenrabatt som blickfång. Framträdande är också en stor ek i nordvästra hörnet. Gravarna är genomgående grustäckta. Många är innefattade av buxbom, ett fåtal av stenskanter, men det finns även ett ganska stort antal som både saknar yttre avgränsning och egen växtlighet. Gravstenarna från 1900-talets början är mestadels relativt små, huggna i svart granit eller diabas, men det förekommer även några lite större gravvårdar med portalliknande inramningar. Titlarna på stenarna, såsom t.ex. lantbrukare, gruvfogde, gruvarbetare, murare, folkskollärare och olika administrativa yrken anknyter till förra sekelskiftets kombinerade jordbruks- och industrisamhälle, där gruvan vid Nyvång var en viktig arbetsplats. De yngsta stenarna, från 1900-talets mitt och framåt, är lägre och bredare, huggna i röd- eller svart granit, och prydda med personliga dekorer.

Utvidgningen från 1950-talet

Området ligger insprängt mellan de äldsta- och yngsta delarna av kyrkogården. Mot landsvägen finns en fogad stenmur med kyrkogårdens huvudentré. Den är utformad med strama smidesgrindar mellan stenstolpar. En liknande grind skiljer kyrkogården från parkeringen i väster. De fyra kvarteren omgärdas av avenbokshäckar och grusgångar. De enskilda gravplatserna är grustäckta och buxbomsinfattade med bakomstående rygghäckar av avenbok. Kvarteren längst i väster är reserverade för urngravar.

Utvidgningen från 1980-talet

Området består dels av en minneslund, dels ett grässatt område med avgränsande, omväxlande raka och koncentrisk häckar mellan de ännu outlagda gravplatserna. En rak axel, kantad av ekar och lönnar, löper genom området och hela vägen ner mot utvidgningen från 1922. Mot vägen finns ett blandat buskmaterial, och längs Kölebäcken

spridda pilar och popplar mot åkern norr om kyrktomten. Minneslundan ligger något avskilt strax nedanför vattendraget, inramad av buskar och träd. En buktande gång av smågatsten löper runt smyckningsplatsen, som är omväxlande stensatt och planterad.

[6]: Familjegrav med gjutjärnsstaket runt

[7]: Utvidgningen från 1922

Byggnader på kyrkogården

Sydväst om kyrkan, i kyrkogårdens yttre gräns, finns två stycken byggnader. Det norra huset, ”materialhuset” är rest av muraren Nils Olsson i samband med utvidgningen av kyrkogården 1866. Det har murar av gråsten, gavlar av tegel och ett sadeltak täckt av röda tegelpannor. Personalrum och förråd inreddes 1979 i ett äldre redskapshus, som har faluröda panelväggar med vita knutar och ett sadeltak av eternitplattor.

Kulturhistorisk karaktärisering

Västra Broby är en förhållandevis välbevarad kyrkby, med bebyggelsen koncentrerad kring bygatan och vägnätet med anor från åtminstone 1700-talet. Byn ligger på en svag höjdpå vid Kölebäcken i det annars plana och öppna jordbrukslandskapet. Området mellan Västra Broby och riksintresset Nyvång har ännu inte exploaterats, utan samhällena ligger ännu åtskilda. Från kyrkogården har man fin utsikt över landskapet och bäcken bort mot Nyvångs karakteristiska slagghög. I öster genomskärs vyn av den bullrande E4:an, som utgör en påtaglig fysisk barriär i området.

Kyrkogården består av fyra delar, som tillkommit från medeltiden och fram tills 1980-talet. Mellan områdena finns gränser av olika slag, vilket gör det relativt enkelt att förstå kyrkogårdens utveckling. Kvarteren binds samman av ett nät med grusgångar, som bildar tydliga, rumsliga axlar genom kyrkogården. Dess äldsta del har en ganska ålderdomlig karaktär med gravstenarna ställda i öst- västlig riktning. Kvarteren är blandade med mest äldre och för sin tid typiska-, men även yngre vårdar. Runt hälften av gravplatserna har kvar den traditionella utformningen med grusade ytor och buxbomsinfattning. Runt vissa av familjegravarna finns dekorativa gjutjärnsstaket. Utvidgningen från 1922 har en klassicistisk plan med fyra grusade kvarter runt en mittplats. Denna

saknar det välbehövliga blickfång, som det påtänkta kapellet hade utgjort. Med åren har växtmaterialet tyvärr tunnats ut, men trädkransen och de kvarvarande häckarna kring kvarter och gravplatser bidrar ännu till en lummig och strukturerad miljö. Genom titlarna på vårdarna kan man följa socknens utveckling från jordbruks- till industri- och hantverkssamhälle. Utvidgningarna från 1950- resp 1980-tal är båda tidstypiska; den ena lugn och lågmäld med raka linjer, den andra friare med blandat rätlinjiga och organiska former.

Västra Broby kyrka från 1882 hade en medeltida föregångare. Det finns inga belägg för att något medeltida material återanvänts till den nya kyrkans murverk, men det kan inte heller uteslutas. Nybyggnaden är en av många liknande byggmästarritade kyrkor, som växte fram vid sidan om arkitekternas mer prestigefulla arbeten under 1800-talets andra hälft. Den ingår i en grupp med samtida, nygotiska kyrkor i Nordvästra Skånes industribygd, tillsammans med bl.a. de i Höja (1882) och Björnekulla (1889). Den produktive byggmästaren J. Hallberg tog fram ritningar till alla tre, men medan man i Björnekulla efter en lång process valde bort hans förslag till förmån för en mindre och arkitektritad kyrka, byggdes kyrkorna i Västra Broby och Höja tämligen snabbt efter Hallbergs intentioner. De fick båda en nygotisk exteriör med spetsbågiga masverksfönster och strävpelare. Andra drag skiljer sig; i Västra Broby fick kyrkan latinsk korsplan, avslutad i öster med en smalare korsarm som används som kor, i Höja gjordes kyrkorummet rektangulärt med ett fullbrett, tresidigt avslutat kor. Tornet som rests runt 40 år tidigare skonades. För att stärka det gotiska anslaget byttes dess nyklassicistiska lanternin mot en spira, och ljudluckorna byggdes om med spetsbågiga profiler. Fasaderna putsades, medan man i den mer experimentella kyrkan i Höja valde naket tegel (idag putsat av tekniska skäl). Synliga murverk kom att dominera helt på 1880- och 1890-talen. En förändring i Västra Brobys exteriör är takbytet 2005 till enhetlig zinkplåt, kanske en återgång till det ursprungliga takmaterialet. Fönstren har kvar sina ytterbågar i gjutjärn, men de har kompletterats med innanfönster.

Kyrkorummet har fått sin karaktär genom olika renoveringar på 1900-talet, såsom Theodor Wåhlins 1921 och Hans Ponnerts 1990, då bl.a. dagens enhetliga, jämnröda stengolv och starkt reducerade färgsättning tillkom, vilket gör att kyrkorummet framstår som väl sammanhållet men något stelt. Från den ursprungliga interiören kommer de spetsbågiga valven, schackrutiga golven och läktarna, även om de gotiska näsorna på barriärerna tagits bort vid Wåhlins renovering. Då avskildes sakristian och utrymmena under korsarmarnas läktare från långhuset med täta murar, en något klumpig gestaltning som begränsar ljusinflödet till kyrkorummet. Vidare rev han korskranket och altarkorset, tog bort järnsofforna och satte in nya bänkar, åtgärder som reducerade kyrkans gotiska karaktär ytterligare. Predikstolen i enkel, gotisk stil skonades, som så ofta i Wåhlins inredningar, medan altaranordningen förnyades helt. Han ritade ofta

nya altare och altarringar, men sällan hela altaranordningar. Altaruppsatsen fick en nyantik stil samtidigt som orgelfasaden byggdes om, så att draget med kannelerade konsoler som bär tympanon elegant upprepades i båda inventarierna. Altartavlan av Almar Bech är typisk för sin tid med en storformig komposition, det gyllene altarkorset av Ralph Bergholtz mer ovanligt med en Kristusbild i mosaik. Den har likheter med kyrkans romanska processionskrucifix, som förvaras på Historiska museet i Lund.

Den medeltida dopfunten, lillklockan och timglasen på predikstolen är de enda föremål som överförts från den gamla kyrkan. Med utgångspunkt i funtens reliefer brukar dopfunten hänföras till Mörarpsmästaren, även om han vanligen ansetts hugga fyrsidiga funtar. Timglasen, som användes för att mäta tiden på predikningarna, är typiska för 1700- talets kyrkorum och finns bevarade i många kyrkor runt om Skåne.

Att tänka på

- På kyrkogården bör värnas samtliga häckar och omgärdningar, som utöver att vara miljöskapande gröna element är viktiga för att tydliggöra kyrkogårdens strukturer. Speciellt värdefulla är inramningarna av buxbom. Gränsen mellan den äldsta kyrkogården och utvidgningen från 1950-talet skulle på sikt kunna förstärkas med träd. Även grönskan på utvidgningen från 1922 skulle kunna kompletteras, t.ex. med fler växter kring dess mittplats och huvudgångar.
- I kyrkorummet bör värnas balansen mellan gotiska drag, Wåhlins inventarier och föremålen från den gamla kyrkan. Altaranordningen, som i sin helhet är ritad av Wåhlin, bör speciellt skyddas liksom den medeltida dopfunten.

Skydd m.m.

Kyrkan/kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enl. 4 kap. kulturmiljölagen. Kyrkogården ligger inom reg. fornlämning Västra Broby 17:2. Den utgör en bytomt enligt utsträckning vidimerad av LMV, bestående av kyrka, kyrkogård och 2 gårdar, och skyddas enl. 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor och litteratur

470 nya kyrkor, bidrag till Sveriges arkitekturhistoria 1850-1890, Jakob Lindblad, RAÄ, 2009

Kyrkan i Västra Broby, skrift av Sven-Åke Rosenberg, 1982

Nyväng – bland kolbodas och hagtorn, Ingela Blomén, Regionmuseet Kristianstad, rapport 2012:07

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg & Ingrid Sjöström, RAÄ, 2015

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008
Underhållsplan för Västra Broby kyrka 2005-09-17, ItArk Arkitekter, Helsingborg, 2005
Västra Broby kyrka, Anna Rabow, Regionmuseet Kristianstad, rapport 2014:54
Västra Broby kyrka – omläggning av yttertak, Cecilia Pantzar, Regionmuseet Kristianstad, rapport 2006:24
Västra Broby kyrkogård, Åsa Jakobsson & Cissela Olsson, Regionmuseet Kristianstad, rapport 2011:49
Översiktsplan 2012, Åstorps kommun
Regionmuseets i Kristianstads arkiv, Kristianstad, 1147 Västra Broby, Kyrkor
<http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html>, hämtad 2016-04-28
<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>, hämtad 2016-04-28
<http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/oversiktliga-kommunbeskrivningar/Pages/Astorp.aspx>, hämtad 2016-04-28

Övriga uppgifter

Denna rapport, en kulturhistorisk karakteristik och bedömning av Västra Broby kyrka, Åsbo kontrakt, har upprättats av:

Karl Johan Kember, Arkitekt SAR/MSA, Cert. sakkunnig avseende kulturvården, JAIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2016-04-21   Färdigställd rapport: 2016-11-21

Västra Broby kyrka - byggnadsbeskrivning

Stomme:	Murverk – Tegel Murverk – Natursten (gråsten)
Fasadmaterial:	Puts
Fasadkulör:	Vit
Takform:	Sadeltak, med dubbla fall Spira
Taktäckningsmaterial:	Plåt – zink, falsad, förskjutna hakfalsar
Byggnadsdel:	Kor – öster, smalare Sakristia – öster Långhus Korsarmar – norr, söder Torn – väster